

הוא ומסביר את הפגישה שבין יעקב אבינו לבין בנו יוסף, כשהביא אתו את בניו:

„וירא ישראל את בני יוסף“, יעקב הסתכל על בני יוסף וראה שהם לבושים בגדים „מודרניים“, ואז שאל „מי אלה?“ האם כך נראים הנכדים שלי?

ועל כך השיב לו יוסף:

„בני הם“, הם יהודים כשרים. אבל, „אשר נתן לי אלהים בזה“, כאן הם „קרובים למלכות“ ומשום כך מותר להם ללבוש בגדים שאינם „לבוש יהודי“, כמו שאמרו חז"ל שהתירו לבני הנשיא של רבן גמליאל ללבוש בגדים מסוג הנ"ל, בהיותם „קרובים למלכות“ (מלבי"ם פ' ויחי).

חכמי התורה נאבקים למען ה„דיוקן היהודי“

החסידים הראשונים אף הוסיפו ונהגו לומר: הלבוש והזקן, אמנם דברים חיצוניים הם — אך הם משקפים את הפנים. ואכן, משך דורות ניהלו היהודים החרדים — ובמיוחד במאה הקודמת — מאבק נמרץ נגד השלטונות, אשר רצו לכפות עליהם לבוש „לא יהודי“ וגילוח הזקן. כך, למשל, נאלץ האדמו"ר הראשון מגור, הגאון בעל „חידושי הרי"ם“ להסתתר מעיני השלטונות הרוסיים דאז (ששלטו ככובשים במדינת פולין) שניסו לכפות על היהודים לבוש אירופאי. החסידים, וגם רבים מבין המוני העם, הקפידו בלבוש לא רק בענין שעטנז וכדומה, אלא גם על הצורה, כגון, נהגו לא לכפתר הבגדים משמאל לימין אלא מימין לשמאל דווקא. צדיקים וגדולי התורה ראו בכך מסגרת לאורח-חיים יהודי מובהק והתנגדות להליכה ב„חוקת הגויים“. יש וגם הכניסו באי-אלו פריטי לבוש רמזים וכוונות כגון: „יארמולקה“ (הכיפה) = ירא-מלכא, „שטריימל“ = ר"ת „ש-טריימל ב-מקום ת-פילין“ (היינו ר"ת שבת) ועוד.

והוא הדין ביחס לגידול הזקן, רבים היו היהודים שנהגו לפי רוח הקבלה ומעולם לא עלה מסרק על זקניהם, וזאת למרות ההיתר הגמור — מבחינת ההלכה, וכך כותב בענין זה הגאון בעל ה„חתם סופר“: „היתר גמור הוא למסרק והכי חזינן לרבנן קשישאי דעבדי הכי“ (2).

לאור האמור נבין עד כמה ראו בכך גדולי התורה גזירה שיש להילחם בה — עד ביטולה. על חומרת המצב ורצינות המאבק, בעיני גדולי התורה, ביחס לגזירת שינוי הלבוש וגילוח הזקן, ניתן ללמוד מתוך מכתב ששלח לפני 130 שנה הצדיק רבי יצחק מוורקי זצ"ל, אל חברו וידידו רבי מנדלי מקוצק זצ"ל, וזה תוכן המכתב:

„ב"ה יום ה' כ"ו אלול תר"ז לפ"ק ווארשא.

החיים והשלום וכ"ט לכבוד ידיד לבבי הרב הקדוש וכו' כקש"ת מו"ה מנחם מענדיל נ"י שיחי' לאוי"ט.

הנני בעת הרצון באתי לעורר הברית אהבה שנזכור נא איש את אחיו לטובה עם כל הנלווים לטובה ובפרט על בריאות גופי, השי"ת יחזקני בבריאות כראוי, וגם בהעסקים שבהכרח מוטלים עלי ביחד עם כבוד ידידנו הרב המאווה"ג הקדוש מו"ה יצחק מאיר שיחי' מפה (הכוונה אל בעל ה„חידושי הרי"ם“) אשר אין אופן להניח מזה.

השי"ת ירווח לנו ויגמור בעדינו כל טוב ונזכה לשמוע מעתה בשורות טובות איש מאחיו ולהכתב ולהחתם לחיים טובים בכלל ישראל.

[1234567]

אלה דברי ידידו או"נ המצפה לטובתו עכב"ב לאוי"ט.

[1234567]

הק' ישראל יצחק במהר"ש מווארק"י (3).

אגב, יש לציין שהרבי מווארק"י יחד עם בעל „חידושי הרי"ם“ יצאו במשלחת אל השר משה מונטפיורי – שביקר אז בוורשה – ונתקבלו ע"י מזכירו ד"ר אליעזר הלוי, אותו ניסו לשכנע בצידקת עמדתם נגד הגזירות של השלטון הרוסי. הם ניהלו ויכוח מקיף עם ד"ר הלוי, אשר ראה את דרישת השלטונות מזוית-ראיה אחרת, מהיותו מושפע מזרם ה„השכלה“. בעל „חידושי הרי"ם“ הצטער בכלל, על שניאותו לפנות אל הלוי – ומכל ההשתדלות לא יצא שום דבר.

לאור האמור לעיל יכולים אנו לתאר לעצמנו את גודל ההלם שפקד את יהודי אירופה הכבושה, מה רבה היתה אצלם המבוכה, כאשר בנוסף לכל הצרות האיומות שנחתו עליהם – ניטל מהם גם צלמם האנושי, ה„דיוקן היהודי“ (4).

„הושענא מרוטת לחי“ – יהודים מחרפים נפשם על שמירת הזקן

אותם יהודים תמימים, שאפילו מסרק לא עלה מימיהם על זקנם, הם שהאמינו כי לכל שער ושער של הזקן יש לו מעין ו„צינור של שפע“ ולכן נהגו קדושה בשערות שנשרו מזקניהם וגנזום בין דפי הגמרא, אותם יהודים קדושים לא יכלו פשוט להסתגל למחשבה האיומה, להיפרד מה„דיוקנא קדישא“, או מהלבוש היהודי, המסורתי.

הדברים זכורים לי גם מבחינה אישית. זוכר אני איזה רושם עצוב ומחריד עשתה עלי התמונה, כאשר נתקבצו בביתו של הרב

ר' יצחק מאיר לוין ז"ל כארבעים איש ורובם זקניהם מרוטים ועל פניהם מטפחות כדי לכסות את חלקי הזקן שטרם נימרטו: היה זה בחודש שבט שנת ת"ש. יום ששי אחד הוזמנתי על-ידי ידידי ר' שמחה רפפורט הי"ד, חתנו של הרי"ם לוין, לטכס „ברית מילה“ שערך לבנו הרך הנולד, ובין הבאים היה גם מרן אדמו"ר שליט"א מגור, כשחצי זקנו מרוט.

או — בהזדמנות אחרת — כאשר ביקרתי באותו פרק זמן בביתו של האדמו"ר מסוכצ'וב וזקנו ממורט, חלקים-חלקים. היה זה מאבק לא-רציונלי. כשם שהקלגסים ו"המומחים" הגרמנים פעלו לא מתוך שיקולים רציונליים אלא, מתוך אינטואיציה מרושעת — נגד הלבוש "היהודי" וגידול הזקנים — כך גם קשה להסביר באופן רציונלי את העיקשות ומסירות-הנפש — או אם תרצו: גדלות הנפש — של היהודים בארצות הכבושות, במאבקם הממושך על שמירת הצביון היהודי — ה„דיוקן היהודי“.

היהודים הללו לא רצו ליהנות מההיתרים אשר מורי-ההלכה העניקו — לכל שואל — ופסקו כי מחמת הסכנה מותר להוריד את הזקן, אפילו בתער, ואפילו בידי יהודי (אם אין אפשרות אחרת). היהודים התמימים הללו טענו שזהו מאבק על עצם קיום היהדות, ולכן חייבים הם למסור את נפשם על כך, לפי הכלל הידוע: „בשעת גזירת השמד יהרג ואל יעבור, אפילו על ערקתא דמסאני (צורת קשירת שרוכי הנעליים, לפי מנהג הגויים)“, זה היה העיקרון שהינחה אותם בתקופת אימים זו — לא לציית לגזירות הנאצים.

* * *

מענין, מסע הדיכוי המאורגן בידי התליינים הנאציים נגד ה„דיוקן היהודי“, היה מקיף וממושך. הוא התחיל מיד עם פלישתם לפולין ב-1 בספטמבר 1939 ונמשך עד סיום המלחמה ומפלתו של היטלר ימ"ש. הוא גם הקיף את כל הארצות אליהן פלשו הקלגסים הגרמנים. לא היה זה איפוא, תוצאה של פעולה חד-פעמית של רשע זה או אחר, אלא מסע מאורגן; ובכל זאת, לא מצאנו כל רמז בתוך שפע החומר התיעודי ממקורות הגרמניים — על כל פנים כותב השורות לא נתקל בשום רמיזה כנ"ל.

ההיסטוריון ד"ר עמנואל רינגלבלום הי"ד, מציין ביומנו: „8.9.40: לאחרונה שמענו כי ישנם למעלה מ-600 מנינים בחצרות הבתים בווארשה; כיום נדיר כבר לראות יהודים לובשי קאפוטות ארוכות...“ (5).

ואילו כעבור חודשיים שוב הוא רושם ביומנו: „8.11.40: אני מלא התפעלות מהיהודים הדתיים הללו, אשר

אוצר החכמה

מקריבים את עצמם וממשיכים לגדל את זקניהם, חובשים כובעי קטיפה..." (6).

אוצר החכמה

השופט ד"ר משה בייסקי העיר במשפט אייכמן:

"רוב היהודים בדוֹיֵאלוּשִׁיץ גידלו זקנים ופיאות. לאחר ה"תרגילים" שערכו בהם הגרמנים, רבים מהם נורו וכתוכם רב העיירה, יהודי בן-שמונים, רבי יצחק הלוי סטשבסקי, כשהוא עטוף בטלית ותפילין" (7).

יהודים גזרו על עצמם "מאסר בית" — ובלבד שלא יגלחו את זקנם

להלן כותב ד"ר משה בייסקי: "בין הגזירות הרבות, היתה אחת שפגעה פגיעה קשה ביותר ברוב האוכלוסיה היהודית בדוֹיֵאלוּשִׁיץ. הכוונה היא לצו האוסר על היהודים לגדל זקן. נראה לי כי הדבר היה בסוף שנת 1941, וכן המועד שנקבע לגילוח הקולקטיבי. זכור לי יפה, מה גדולה היתה הבהלה בקרב בעלי-הבתים שבעיירתנו. צו זה גרם סבל נפשי רב, לא רק לנוגעים בדבר, אלא אף למגלחים את זקנם מאז ומתמיד.

אכן, מוזר ועצוב גם יחד היה לפגוש ביהודים שמאז שחר ילדותי התרגלתי לראותם במלוא הדרת פניהם, המעוטרים זקן-מידות המעורר כבוד, ולפתע — זקניהם מגולחים למשעי. כמחופשים נראו היהודים. אולם לא מעטים היה מספרם של אלה שלא צייתו לצו. בין אלה היה גם אבי ז"ל, שגזר על עצמו מאסר-בית למשך חודשים ארוכים, אבל את זקנו לא גילח. וכאשר הכורח אילץ אותו לצאת מדי פעם לרחוב, היה עוטה פניו במטפחת, כאילו מחמת כאב שיניים, וכך עבר בזהירות את הרחוב שמא ייתקל באיזה גרמני. בסופו של דבר נתפס ונענש.

וכשבא יום הגירוש, בו יצאו לדרך ללא-שוב, היו יהודים שעלה בידם שלא לגלח את זקנם, וצעדו לתאי-הגאזים כשאמונתם התמה לא נפגמה, לא מבחינה נפשית ולא מבחינת מראיתם החיצונית.

אכן, קדושים אלה חידשו בגופם ובנפשם את מושג קידוש-השם במלוא משמעותו איומת ההוד" (8).

מספר קצין משטרת ישראל, צבי נאור:

"זכור לי, איך היינו מזהירים את סבי, וממש היו מכניסים אותו בכוח הביתה, כאשר הגרמנים התרוצצו ברחובות העיירה, חששנו שמא יגלחו לו את זקנו האדמדם. סבא היה עונה בביטחון מוחלט שהרבי מקוזמיר החזיק בידיו את זקנו, ולכן שום יד גרמנית לא תצליח להניף יד עליו, שום גרמני לא יצליח להעלות מספריים או תער

על זקנו. הוא היה משוכנע בזאת שהיד הגרמנית תשותק בו במקום. ואז קרה כאשר ביום אחד, בצאתו מפתח ביתו נתפס בידי גרמני, הובל למספרה, תחילה הוציא הגרמני סכין וחתך את זקנו באכזריות עם חלק מהבשר, את סיום המלאכה השאיר לספר.

המקרה החריב את עולמו של סבא. זכור לי שכאשר דודתי נכנסה וראתה את סבא יושב בדומיה, היא שאלה:

„מי הגוי הזה היושב בביתנו?“

סבא פרץ בבכי מר, אי אפשר היה להכיר⁸ (8).

גם יהודי הונגריה הוכיחו מסירות-נפש על ה„דיוקן היהודי“: „כשירדה השואה על קהילת דונאסרדאהלי יצא רבנו — הרב הלל ויינברג — בראש העדה הקדושה, בני עירו המגורשים לאושוויץ.

כדאי להזכיר, שלמרות הפצרות בעלי-הבתים וידידיו הרבים לא רצה בשום אופן להסיר את זקנו, צלם האלקים מעל פניו. הוא היה היחיד שזכה שלא גילחו את זקנו. וכך עלתה נשמתו הטהורה לגנוי מרומים, בצלמו ובדמותו היהודית. בדרכו האחרונה, ברכבת לאושוויץ ראו הכל את צדקת רבנו וצידקת הרב ר' יהודה-לייב פשקוס הי"ד (שהיה יחד אתו), כל משך זמן הנסיעה הם דיברו כל הזמן בעניני חיזוק האמונה והבטחון בה'. גם לאכול או לשתות לא רצו, כדי שישאר יותר בשביל הילדים והתינוקות“ (9).

צעיר כזקן במאבק ההירואי

האם רק יהודים קשישים, הם שמסרו נפשם על שמירת הזקן והפיאות — כדברי השופט ד"ר בייסקי — או, שמא, גם בחורים צעירים השתתפו במאבק-איתנים זה? מספר בחור צעיר מהעיירה גניבשוב, (העיירה בה נולד הגאון בעל ה„חידושי-הרי"ם“):

„בשנת 1942 הוציאו הגרמנים צו, כי כל יהודי אשר יגדל את זקנו — ייענש כל היהודים הדתיים שבעיירה שלנו, ואני בתוכם, שלא רצינו לגלח את הזקן, לקחנו מטפחות ועטפנו לנו את כל הראש, כאילו אנו סובלים מכאב-שיניים...

פעם קרה לי מקרה כאשר הלכתי ברחוב, למזלי הרע עבר לידי הגרמני ראטקה („פאלקס-דויטש“, מתושבי המקום), שהכיר אותי היטב. הוא השגיח כי פני עטופים במטפחת, והוא קפץ דרך גדר-הגיטו והתחיל לרדוף אחרי דרך כל הגיטו. וכאשר סוף-סוף התקרב אלי ולא נשאר לי כל מקום להימלט, הוא תפס אותי, הרביץ לי מכות-רצח ולאחר-מכן הוביל אותי דרך הגיטו ונכנס אתי אל המיספרה ופקד על הספר לגלח לי את הזקן רק מצידו השמאלי של

הלחי ואילו מצד ימין — להשאיר ולא לגלח! גם את הפיאות שלי, הוא פקד, לגלח!

אולם לא נכנעתי, שוב עטפתי את פני במיטפחת עד שאותו חלק של הזקן — המגולח — הצמיח מחדש“ (9).

מסע הדיכוי במלוא היקפו

כאמור, הקיף מסע הדיכוי „כל מקום“ ו„כל זמן“, למשל העיירה הקטנה סטויאנוב בגליציה:

„כאשר גרמני ראה יהודי מזוקן, היה ממש יוצא מכליו. אין לתאר את האכזריות ואת הסאדיזם הרצחני בו „טיפלו“ הגרמנים כיהודי „מזוקן“. תחילה צחקו ולעגו לו, אחר-כך מרטו וחתכו לו את הזקן בסכין. קרו גם מקרים שהציתו אש בזקן...

היתה גם דרישה מצד ה„יודנראט“, שבכדי להימנע מיסורים מיותרים, מוטב והיהודים יגלחו בעצמם את זקניהם.

בכל זאת היו מקרים שיהודים סירבו לגלח את זקניהם, ואז נאלצו היהודים הללו להסתגר בחדרי-חדרים. רע ומר היה גורלו של יהודי כזה, אם נתקל בו גרמני, כשזקן מעטר את פניו. היהודים שנאלצו לגלח את זקניהם יצאו לרחובות בלי זקניהם, הביטו זה בזה בדמעות, על העלבון והצער שנגרם להם“ (10).

לנוביץ' היא עיירה קטנה בפולין המזרחית, שנכבשה בידי הקלגסים הגרמנים — מידי הרוסים — ביוני 1941, עיירה של יהודים תמימים, יהודים „בלי חכמות“, אנשים עממיים, בעלי-מלאכה: „הסרדיוטים הגרמנים, הם רק נטפלו פה ושם אל יהודי מזוקן וגזזו את זקנו. הקרבן הראשון שלהם היה מיכל הנפח, את הזקן שלו תלשו, ממש תלשו, בפגיון אישי של חייל“ (11).

אחידה היתה צורת ה„טיפול“ האכזרי, אם כי היה מרחק ממקום למקום, מרחק של מאות ואלפי ק"מ — לפעמים — או מרחק בזמן — של שנים, תמיד אתה נוכח לדעת שיד אחת, יד רצחנית ואכזרית, היא שהדריכה את המרצחים, כמו למשל, בעיירה מוגלניצה:

„שני ז'אנדארמים התרוצצו בעיירה והשתוללו, וכל בעל זקן שפגשו בדרכם, גזזו לו חצי זקן. למחרת היום, הם לקחו אתם שתי בחורות יהודיות ובלוויתן הלכו לבקר בבתייהם של הנגזזים, ודרשו תשלום בסכום של שני „רייכס-מארק“ עבור ה„תספורת“ שלהם“ (12).

גם בקוזנר אנו נתקלים באותה תופעה נפשעת:

„בשובי מפולאב לא הכרתי עוד את העיירה ואת אנשיה. אף את אבי מולידי לא הכרתי. הרי אבי היה בעל זקן, והנה בשובי הביתה מצאתי את אבי מגולח. הגרמנים גזזו את זקנו“. (12).

סיפור על התעללות נפשית במגדלי זקן

„אתה שואל אותי על מסירות-נפש של יהודי פולין, לגידול-^{לגידול} הזקן בתקופת השואה?” — אומר לי הרב אהרנסון מפתח-תקוה, ואני מרגיש בעליל שעיניו מתלחחות מעט. המון רגשות וזכרונות מציפים אותו. האיש הזה ראה הרבה, והוא גם זוכר הרבה. שום דבר לא נשכח מזכרונו הפנומנלי. הוא זוכר את כולם, את כל סבלו-^{אח"כ 1234567} תיהם ועינוייהם, ובמיוחד את מסירות-הנפש שלהם, מסירות-נפש למען קיום מצוה בתנאים המחרדים, או כדי לעזור לזולת — ולא רק שהוא זוכר, הוא „חי” את המאורעות מחדש.

אני מרגיש עצמי קצת לא נוח. אני רואה על פניו ובעיניו, עד כמה שהדבר מרגש אותו. מצפוני מייסר אותי: היש לך רשות לגרום צער לאיש שהתייסר כל כך הרבה במשך שש שנות החורבן והזעם? אולם הרב מביט עלי בעין טובה ומרגיע אותי: אין דבר!

ותוך כדי סיפוריו — יש לו כשרון מיוחד להמחיש לפניך את המאורעות — הוא שולף דפים צהובים מתוך „יומנו”, אותו כתב במחתרת, „במחנה עבדים בקונין”, ולאחר מכן באושוויץ, דף אחרי דף, ובכל אחד מהם מקופלת היסטוריה טראגית — אולי הטראגית ביותר — בתולדות ישראל, היסטוריה של נהרי-נחלי דם יהודי שנשפך כמים, של עקידות על קידוש-השם, ובעיקר כמה מסירות-נפש, גדלות-הנפש והתעלות הרוח — מקופלות בדפים צהובים אלה.

הרב מתחיל לספר (ולעתים קרובות „סיפור בתוך סיפור”): כן, זה היה בחורף הראשון, שנת ת”ש. הוא כיהן בתור רב של קהילת סאניק (בפולין הקונגרסאית, ואין להחליף קהילה זו בקהילת סאנוק שבגליציה), „נאלצתי להסתתר ולברוח מחמת המצוקה. הגרמנים ימ”ש התנכלו באופן מיוחד לרבנים וכלי-הקודש כידוע. ובכן עברתי ללודז’, שם התגוררתי אצל אחותי ברחוב פילסוזסקיגו. למרות כל הרדיפות, חטיפות לעבודות-השפלה, התעללויות, רציחות וגזירות אחרות, עדיין היו יהודי לודז’ מנהלים אורח-חיים דתי מובהק. היהודים עדיין גידלו זקן ופיאות (עם כל הסכנה שבדבר). רוב המקוואות היו סגורים ורק אחדים מהם פעלו עדיין. אני — כמו הרבה יהודים בלודז’ — נהגתי יום-יום לטבול במקוה של „מונשיין” ברחוב פולנוצנה. והנה יום אחד, לפנות-בוקר, שמענו בתוך ה„מקוה” בפנים, איזו המולה בחוץ. הקולות המקוטעים הלכו וגברו, ולבסוף כשעליתי כדי להתלבש, ראיתי בפתח-הכניסה עומד גרמני — לבוש אזרחי — ובקול מצוה הוא פוקד על כל היוצאים מבית הטבילה: „גש הנח!” ומתחיל לאסוף אותם.

פחד נורא נפל עלינו. הרבה שמענו על גורלם של החטופים השונים וידענו מה פירושן של החטיפות — מוות! על-כל פנים כך הסתיים הדבר בהרבה מקרים של חטיפת יהודים דתיים לצורך התעללות.

והנה באותו שבריר שניה של ההרהור, הכניס בי הקב"ה רעיון של הצלה: במקום להתלבש בחדר-ההלבשה, נכנסתי אל אחד התאים שהיו בבית-המרחץ וטרקתי אחרי את הדלת (במנעול אוטומטי, אותו ניתן היה לפתוח רק במפתח מיוחד). בינתיים חכיתי בפנים (תוך פחד רב, שמא יגלו אותי) והאזנתי לכל רחש מבחוץ. הגרמנים התרוצצו וחיפשו אחרי. לבסוף השתתקו הקולות, ולאחר שווידאתי שהגרמנים הסתלקו, ובחוץ כבר שמעתי קולות של יהודים (מדברים ביידיש), התחלתי לדפוק בדלת וביקשתי ש„ישחררו“ אותי. חזרתי הביתה בשעה מאוחרת, ואז התחלתי להתעניין מה עלה בגורלם של היהודים שנחטפו. במיוחד היה לי ענין באברך חסידי אחד, שהתגורר באותו בית בו אני התגוררתי. ידעתי שהאברך הנ"ל היה בין החטופים, ואמנם, אמרו לי בני-משפחתו כי הם מודאגים, מאחר שעדיין לא חזר.

רק בשעה מאוחרת מאד בלילה חזר האברך וסיפר: ראשית-כל, עוד בהיותם בבנין ה„מקוה“ התרוצץ הגרמני החוטף וחיפש אותי בחורים ובסדקים. הגרמני טען שהוא ספר בדיוק עשרה יהודים, ובכן, להיכן נעלם היהודי העשירי?

מה„מקוה“ הביאו אותם אל מטה הגיסטאפו, שם צילמו אותם במצבים שונים של השפלה, ובעיקר, היה עליהם לעשות העוויות שונות, כאילו הם מתפללים, תוך כדי הבלטת הזקנים והפיאות שלהם. לאחר מכן הביאו אותם אל ספר, שגילח את זקנם ופיאותיהם, הלבישו אותם בבגדים אירופיים (במקום הלבוש החסידי) ושוב צילמו אותם, כשהם נראים „אירופיים“ לכל דבר. בערב שיחררו את כולם.

כעבור כמה ימים הופיעו תמונותיהם בתור רקע לכתבה זדונית ב„שטירמר“. „במקרה דנן“ — מסכם הרב — „עילת החטיפה היתה רק לשים ללעג את הדת היהודית“. (212)

כמרים גרמנים מתעללים וגוזזים זקן של יהודים

„המאבק“ של הסרדיוטים הנאציים, נגד ה„דיוקן היהודי“, נמשך כל שנות הכיבוש והחורבן, ללא הרף. הם עשו זאת בדרכים שונות ומשונות, והשתתפו במסע-דיכוי זה כל הדרגים הנאציים.

כל השכבות, אפילו אנשי כמורה ביצעו עבודה מלוכלכת ואכזרית זאת, בהתלהבות.

„כעבור כמה חדשים — לאחר הכיבוש הגרמני — הגיע אל ראדומישלה, כומר גרמני, אשר אחיו נפל בעת המלחמה בפולין, והוא — הכומר — טיפל בהעברת גופתו לגרמניה. פעם, בנוסעו דרך הרחוב פגש ביעקב גרין, עצרו ושאל: יהודי ארור, למה לא הורדת את כובעך לפני? גרין ענה לו: דווקא אתמול הורדתי את כובעי לפני גרמני אחד והוא גער ונזף בי בגלל זה. בתגובה לכך, הוציא הכומר הגרמני מספריים מכיסו, תפס את זקנו של גרין וחילק לשניים, גזז לו חצי הזקן, זרק את כובעו ופקד עליו:

— לך לעזאזל, יהודי!...”

ואילו יהודי אחר מתושבי העיירה ראדומישלה מספר:

„נאמר לנו שמוציאים את היהודים כדי לנקות את „השוק“, אולם זו היתה רק אמתלה. כל אחד מהחיות הגרמניות החזיק אלה ביד, או מקל, והרביץ לנו מכות־רצח, לא הסכו על נער וזקן, אדרבה — ליהודים הקשישים הרביצו עוד יותר. צעקות האומללים עלה עד לב השמים.

ופתאום, רואים אנו: כמה מהם רצים עם מספריים ביד, חוטפים בידיהם את היהודים ומורטים את זקניהם עד זוב דם... כמה שעות ארכה ונמשכה התעללות זו...” (13).

גם באוטבוצק מתעללים ביהודים מגודלי זקן ופיאות

גם בעיר־הקייט המפורסמת אוטבוצק, ליד וארשה, אנו עדים למעשים מסוג הנ”ל: „לאחר תשלום הכופר בסך מאה אלף זלוטי — ששולם על־ידי ה„יודנראט“ — שוב פרצה בהלה: חוטפים יהודים מבתיהם. אנשים ראו איך מובילים יהודים קשישים אל רציף־הרכבת, כשהם עטופים בטליתותיהם. זקיפים גרמנים שמרו על הקשישים וכל הזמן צחקו על ה„מחזה“ העצוב. הם פקדו על היהודים הקשישים לשיר, לרקוד, „שיהיה שמח“... בין הקשישים היו הרבה ישישים בעלי זקנים לבנים ארוכים, ביניהם הישיש פינאי, בעל בית־ההבראה הגדול, יהודי למדן גדול וחסיד. כל היהודים המיסכנים הללו אמרו כל הזמן תהלים ושרו בקול עצוב, עד כי מועקה ירדה על הלב” (14).

סבל הילדים

במיוחד קשה היה להתגבר לילדים, שהיו רגילים מאז ומתמיד לראות את אבותיהם עטורים בזקנים, ולפתע כאילו התערטלו מבגדיהם. באמת, במה יכלו להתנחם הילדים? „אולם עדיין נותרו לנו השבתות שבילינו יחד, על זמירותיהן ותפילותיהן; והנה, יום אחד חזר אבי הביתה בלי הזקן המטופח שלו; למזלו לא תלשו לו את זקנו, אלא גזזו אותו. אצל אחרים היה הדבר מלווה עלבון צורב...“

וכשהגיע אלי קולו של אבא כשהוא שר „הבט משמים וראה“, לפי הלחן של יוסל'ה רוזנבלט... עיניו היו תקועות במקום אחד, פניו היו כאובים עד אין שיעור...“ (15).

1224567

דודני תלמידי

התנכלות זדון ל„כלי קודש“

„תשומת לב“, מיוחדת הקדישו הסאדיסטים הנאציים לתלמידים-חכמים זקנים, רבנים ישישים, דיינים ו„כלי קודש“ אחרים. אליהם התאכזרו במיוחד. כך, דרך משל, עשו בנובי-דבור: „יום אחד לקחו זקן אחד, גילחו לו חצי זקן, לצידו העמידו לו שתי בחורות כשגם ראשיהן מגולחות, וכך הכריחו אותם לטייל ברחובות העיר“ (16).

1224567

כך גם התעללו ברבני קריניקי:

„חטפו את מורה-הוראה רבי שמואל לב (קוויאט) לעבודה. משהגיע אלי, לגיטו הקטן, דבר השתוללותו של הרוצח הגרמני, ניגשתי והתייצבתי גם אני, יחד עם 17 איש, לעבודה. עתה גזזו ושרפו הפושע הנאצי, לעינינו, מחצית מזקנו ומשפמו של המורה-ההוראה הגבוה, ואילו הגרמני השני תפסני בראשי, טלטלני וחילק לי 7 מלקות, ולאחר שהתעלל ביתר היהודים והיכום — הריץ אותנו מרחק של כ-10 ק"מ לנקות את השלג, מהכביש.“

באותו „מבצע“ גם אנס אותו „פלדפבל“ כמה בנות יהודיות. ביום ו' ערב פסח [1942] בבוקר, פקד המפקד הגרמני על הגיטו להוציא את כל הצעירים לעבודה. לקשישים לא נתנו לצאת לעבודה.

כעבור כמה שעות נכנסו 200 אנשי גיסטאפו במדיהם ובכובעיהם השחורים, נושאי סמל הגולגולת — התפרסו על פני סימטאות הגיטו והחלו לשדוד, להכות ולענות. בקעו טרטורי-ריות. הירות לא פסקו. ביוזנראט התנהל אותה שעה „משא ומתן“ עם הקצין הרצחני של הגיסטאפואים, שגזר לרצוח 300 יהודים דווקא.

1234567

תמורת אתנן של הרבה זהב, דברי עור וחפצי-ערך אחרים — „נעתר” הליסטים, להפחית מן המחיר, דהיינו, להרוג רק את „מגודלי הזקן” בלבד.

שעתיים אחרי השחיטה האיומה של העשרות, ביניהם הדיין המקומי ר' לייבל סג"ל והדיין והמו"ץ של החסידים ר' שמואל לב, שאת זקנו הציתו הרוצחים בעודו בחיים ואחר כך הצמיתו אותו במסמרים אל כותל בית-התפילה של החסידים — — — “משה ליב האופה גילה התנגדות נמרצת למרצחים ונאבק עמהם” (17).

* * *

כך עשו הסרדיוטים הנאציים גם בעיירה הגליצאית שינאבה: „הגרמנים הוציאו את דיין העיר מביתו, גילו את מחצית זקנו וציוו על הזקן ללבוש את הקאפוטה שלו, הפוזמקאות הלבנים והאנפילאות לרגליו, לרקוד לצהלתו של האספסוף במקום...” (17*). בפלניץ: „נוהגים היו הגרמנים לבוא אל תוך הגיטו, עצרו יהודים קשישים וגזזו את זקניהם. לאחר מכן פקדו על הקשישים לרקוד ולשיר — בשעה שהם נעמדו בשחצנות ובצחוק פרוץ, צחקו על סבלם, מצוקתם והשפלתם של היהודים. כמה עצוב היה לראות את היהודים הקשישים כשפניהם עטופים במיטפחות, כדי לכסות את פניהם הערומים — גוזי הזקן. נראה היה, כאילו כולם סובלים מכאב-שיניים” (18).

בכל מקום ובכל זמן

אולם לא היה כל שוני, כאמור, בין ראשית המלחמה, בשנת 1939 ו-1940, לבין 1941, בין פולין ה„קונגרסאית”, גליציה, ליטא או הונגריה, כך נהגו בכל מקום ובכל זמן: „בהתקלסות יתירה היו הגרמנים נוהגים [בגליציה] ביהודים מגודלי זקן ופיאות ולבושי „ארוכות” [הלבוש היהודי המיוחד].

בסאדיזם מיוחד היו מורטים את שערות הזקן והפיאות של היהודים, או גוזזים במספריים עם עור-בשרם... בימים הראשונים [יוני-יולי 1941], אפשר היה לראות יהודים אשר לחייהם חבושות היו במטפחות, כאילו חשים הם בשיניהם...” (19).

ההיסטוריון ד"ר עמנואל רינגלבלום, תוהה על הסאדיזם האי-רציונלי של הנאצים והוא רושם ביומנו (4.10.1940): „מוכרחים להיות, מן הסתם, בתי-ספר מיוחדים בגרמניה לעינויים, אחרת אינני מבין, מנין לבני-אדם אכזריות של חיות, שכזאת” (20).

ולחלן, הוא מציין ביומנו, ביום 28.11.1940: „בפאלנטי אילצו הגרמנים בחור בן 20, מגודל-זקן, לצעוק את ההכרזה דלהלן: — אני בן 20 „בלי מקצוע“. כל פעם נאלץ המיסכן לצעוק בקול רם יותר. לבסוף אולץ יהודי אחר לגזור לו את זקנו“ (21).

דעתו של ר' משולם קמינר על הגרמנים

ביום 27.3.1940 רושם רינגלבלום ביומנו שיחה מעניינת שהיתה לו עם העסקן האגודאי ופרנס בקהילת וארשה, ר' משולם קמינר הי"ד, השקפה מעניינת על היחס שיש לנקוט כלפי הגרמנים, ועל „רמתם המוסרית“. השיחה נסבה על השאלה: האם יש לבוא בדברים עם הצורך הנאצי, המושל פראנק ימ"ש, כפי שצידדו כמה מאנשי היודנראט בווארשה. קמינר התנגד ואמר שאין כל תועלת בדבר: „היתה לי שיחה עם משולם [קמינר] היום... [הוא אמר] כאשר קין רצה להרוג את הבל לא ידע איך לעשות זאת, מספר המדרש, שהוא עשה לו, להבל, חבורות בכל גופו, בכל אבר ואבר, אבל הוא לא ידע על המות, שהוא האבר שהנשמה תלויה בו. הרוסים — המשיך ר' משולם — אמנם ערכו פרעות, אבל להשמיר, הללו [הגרמנים] יודעים יותר טוב. בכלל הוא מצפה — ר' משולם — רק לרעות על-ידי מגע עם האויב“ (22).

* * *

המורה לוין, בגימנסיה העברית „יהודיה“, בווארשה, רושם ביומנו: „יום שלישי, 19 במאי 1942 — שוב מספרים לי על גרירת יהודים ל„פאביאק“.

נמסר לי על שני מקרים כאלה, שאירעו בימים האחרונים. הביאו לשם שני יהודים בעלי-זקן, גזזו את זקנם, ואגב הגזיזה פצעו את פניהם, היכום עד זוב דם, קרעו את בגדיהם ומשחו [מרחו] את מחצית פניהם בזפת...“ (23).

חיים אהרן קפלן, סופר עברי ומנהל גימנסיה עברית בווארשה, גם הוא מציין ביומנו: „20.10.1939 — אפילו קצינים ופקידים גבוהים, גרמנים, אינם מתביישים לרדוף אחרי יהודי זקן ובידיהם מספרים בכדי לקצץ את זקנו“ (24).

ובנידון זה, אין כל הבדל, כאמור, בין עיר גדולה, כמו וארשה, או עיירה, כמו דמבלין: „מיד עם פלישת הגרמנים החלו לחטוף את היהודים לעבודה, וזאת תחת מכות, עינויים וגזיזות זקנים.

יום אחד נצטוו כל היהודים להתאסף בכיכר השוק. מפקד
הז'אנדרמריה הכריז כי על היהודים למסור את מקלטי-הרדיו,
אחרת — יירו. בשומעם זאת פרצו הפולנים בתשואות רמות... (25).
בבייטש, עיירה גליצאית קטנה: „יצאה פקודה, שעל כל היהודים
לגזוז את זקניהם. נקל לשער את רגשות היהודים, הבהלה, המבוכה
ובושה שתקפה את כולם, ובמיוחד היהודים הקשישים, שמעולם לא
גזזו את זקניהם, וכעת, חלק מהם פשוט אי אפשר להכיר... (26).
בקוצק התנכלו הנאצים כלפי היהודים, לא רק בגזיזת הזקנים,
אלא גם: „את ראשי היהודים גזזו בהשאירם — באמצע הראש —
במקום בולט דמוי של צלב-קריס.

היכו ועינו באכזריות רבה. ליהודים הדתיים גזזו את זקניהם
ואת פיאותיהם, ולבסוף הכריחו אותם — במכות-רצח — שאחד
ירוק בפני השני, ירביץ לו מכות-רצח ויצעקו שבגלל היהודים
פרצה המלחמה... (27).

ואילו בביאלה-ראווסקה, יודעים שרידי היהודים לספר:
„מיד בראשית הכיבוש החלו לחטוף יהודים לעבודות-כפייה
שחורות ובזויות כמו: לנקות את העיר מכל דברי לכלוך. את
הזבל היה על היהודים לאסוף בידיהם, כי „אתם רציתם במלחמה
הזאת, עליכם יהיה ללקק את הזבל בלשונותיכם“, כך צעקו עלינו
והמטירו על ראשינו מכות נאמנות. נהגו לגזוז את פיאותיהם
וזקניהם של היהודים“ (28).

בעיירה הגליצאית סוקולקה: „נרצח טוביה שור, הם גרמו לו
יסורי תופת. הוא עונה ונרצח בגלל שגידל זקן ופיאות“ (29).

ה„משפט“ הרצחני בטומשוב-לובלסק

בטומשוב-לובלסקי, לא הסתפקו הגרמנים ב„סתם“ גזיזת זקניהם
של היהודים, הם ערכו שם „חזיון“:

„בתקופת החורבן שימש בתור שוחט ר' ברוך הורוביץ; בתור
רב דמתא שימש רבי פסח זיטזאמר; בתור „מלמדים“, מלמדי
תינוקות של בית-רבן שימשו ר' מאיר קלארמן ודוד ראוב'לס;
ואילו את כל עיסקי הקהילה ניהל נחום השמש. גם ה„מנין“ נערך
בביתו, בהסתר כמובן.

ליד ה„יודנראט“ התקיימה, באופן רשמי, „חברת-קדישא“. גם
המקוה-טהרה פעלה. בית-המרחץ היה ברשותו של ה„יודנראט“,
וממילא יכלו להזרים מים חמים אל ה„מקוה“. ר' ברוך השוחט היה
גם המוהל, אם כי היו מעט מאוד לידות.

פעם הלשין גוי, פולני, לפני אנשי הגיסטאפו כי היהודים

ממשיכים בשחיטה הכשרה, היה זה בחורף שנת 1941. אי לכך הכריזה הגיסטאפו והודיעה, כי יערך „משפט“ פומבי בכיכר השוק. הם ציוו על היהודים להביא סדן של איטליז, ואז הם חטפו שני יהודים קשישים בעלי זקנים ארוכים, היו אלה ר' שמחה'לי ור' נחמיה'לי המלמדים. הרוצחים כפתו את זקנו של כל אחד מהישישים עם חבל חזק, את החבל קשרו למזחלה, ועל המזחלת הושיבו את ר' ברוך השוחט, עם חלפי השחיטה שלו בידיו. לידו הושיבו איש גיסטאפו אשר הצליף באכזריות רבה בשני המלמדים הזקנים, והם הישישים המסכנים משכו בכוח את המזחלת באמצעות זקניהם שהיו קשורים בחבל אל המזחלת.

כך הם רצו, כשלו, התפתלו והמשיכו לרוץ שני המלמדים הזקנים, לקול צחוקם וצהלתם של השקצים והשיקצות הפולניים שהתפוצצו מצחוק, לאור ה„חזיון“ שערכו הגרמנים — — — לבסוף הכריז המושל הגרמני על העונש: „הרב היהודי יענש איפוא בקיטוע האצבעות של שתי ידיו — — —“ (30).

1234567

המניעים הנפשיים לגבורה היהודית

טעם חזק

מה הניע את אותם יהודים תמימים, את הרבבות בגיטאות ובמחנות-הריכוז, לגלות מסירות-נפש שכזאת, על שמירת ה„דיוקן היהודי“, ובמיוחד בענין גילוח הזקן? האם אמנם רק הענין ההלכותי, הוא שהיה הגורם המכריע בנידון? או, שמא, היו עוד גורמים אחרים, שיקולים נוספים?

הבה נאזין ונצטט מתוך דבריו של אחד מבעלי-ההלכה, אחד משרידי רבני ליטא, אשר רשם יומן בתקופת השואה, בעת ההתרח-שויות האיומות והנוראות. הוא רשם וציין ביומנו את ה„שאלות“ שהובאו לפניו. ספרו שי"ת „ממעמקים“ שיש לו ערך היסטורי-דוקומנטרי ממדרגה ראשונה, ממחיש לנו את עומק הכאב שבבעיה הזאת:

קובנה: „סימן י"ט. בדין גלוח הזקן בסכנת הגיטו.

שאלה: כשהיינו נתונים בצרה ובשביה ומושמים ללעג וקלס על ידי הגרמנים הארורים ימ"ש, שהתנכלו לגרום לנו יסורי גוף ונפש, על-ידי גזירותיהם שהיו מחדשים עלינו בכל יום, היתה אחת התואנות שגוללו עלינו, שמזוהמים אנחנו ומלאים חלאה ולכלוך, וגורמים על-ידי כך להפצתן של כל מיני מחלות מדבקות.

ביחוד שפכו את זעמם והעירו את כל חמתם על כל יהודי מגדל זקן, כדרכם של החרדים לדבר ה', עד שהיתה ממש סכנת נפש לכל בעל זקן להיראות בחוצות הגיטו, ובראות הזדים הארורים

יהודי בעל זקן, היה מוצב מיד לסכנת מוות. לכן הורידו כל יושבי הגיטו את זקנם, וגם הרבנים וגדולי ישראל שהיו נמצאים שם נאלצו לעשות כן, אחרי שראו אי-אפשרות גמורה להישאר בזקנם המגודל, אף שבמיסותרים בכתה עליהם נפשם ולבם כאב ודאב עליהם על דמות דיוקנם שהורדה מעליהם, וצלם אלוקים שנשחת מעל פניהם. וגדולי ישראל נאלצו לעשות כן, מלבד הסכנה הנ"ל, גם בגלל העובדה שהגרמנים היו ממהרים לשפוך את דמם של גדולי ישראל, ברצונם להשחית ולחבל, עד כמה שאפשר יותר את כרם בית ישראל. לכן פגעו בראש וראשונה במנהיגי ישראל, ומפני כן התאמצו גדולי ישראל שנמצאו בגיטו לעשות הכל לבל יכירום הזדים הרוצחים כי רבנים המה, לזאת גם בגלל זה מוכרחים היו להוריד את הודם מעליהם ולגלח את זקנם, כדי שיהיו דומים בכל ליתר יושבי הגיטו, ולא יתבלטו כרבנים ומנהיגים בישראל.

רק שניים היו בין כל יושבי הגיטו ששמרו על הדרת פניהם ולא הורידו את זקנם, האחד היה הגאב"ד דקובנה, מרן ר' אברהם דובער שפירא ז"ל. הוא לא הוריד את זקנו בגלל העובדה שהיה ידוע ומוכר לפריצי הגיסטאפו, שידעו שהוא הנהו הרב הראשי של קובנה, ומנהיג ורועה נאמן לעדתו, ולזאת לא היתה בהורדת הזקן אף משום הצלה פורתא בשבילו; ומלבד זאת שמר על כבודו, כבוד ישראל, לבל יפולש בעפר על ידי הרוצחים ימ"ש.

והשני היה אחד מבעלי הבתים החשובים בקובנה מחסידי חב"ד, ר' פייבל זוסמן היה שמו. האיש הזה שסיכן את עצמו למרות שהוזהר על הסכנה הכרוכה בדבר ולא הוריד את זקנו, ובמשך זמן ניכר הצליח לשמור על הודו והדרו, דיוקנא דיהודא. אבל בסופו של דבר נתפס בעת „פעולת הילדים“ (קינדער אקציאן בלע"ז) בימים ג' וד' ניסן תש"ד, כאשר חיפשו בחורין ובסדקין, בתוך מחילות עפר ובעליות-גג, אחרי ילדים האומללים שנתפסו להרג ולאבד, ה' ינקום דמם הקדוש והטהור, ככתוב על ידי עבדיו הנביאים לאמור, ונקיתי דמם לא נקיתי.

והנה אז, בימים טרופים אלה בא לפני יהודי אחד שהיה נתון במחנה שבויים (מחנה-ריכוז של הנאצים) ושאל אותי, כדת מה לעשות, היות שאין בנמצא במחנה, שהוא נתון שם, שום מכשיר שאפשר להוריד בו את הזקן, מלבד תער.

לזאת נפשו בשאלתו: אם מותר לו להשחית את זקנו בתער, בגלל הסכנה [שהוא שרוי בתוכה] (31).

מסכם הרב הנכבד — אחרי שהוא מנתח את כל ההיבטים והעקרונות ההלכותיים, חורץ את דינו: „ובנידון דידן, נראה דיש להתיר היתר גמור, אפילו בפעם הראשונה בתער... (השמטה); כי

במחנה ההסגר לא היה עכו"ם בנמצא, ובפרט שהזדים הארורים ימ"ש אסרו על העכו"ם לעשות שום דבר בשביל ישראל. ^{אוצר החכמה} לכן, נראה שיש להתיר להם להשחית את הזקן בתער, שהרי מחמת סכנת נפשות נגיעין ביה" (שם).

ובכל זאת — למרות ההיתר המפורש שהורו מורי-ההלכה לגלח את הזקן, לא תמיד נמצאה להם אוזן-קשבת, ועדיין היו רבים מאוד שהעדיפו להסתכן ולא להוריד את הזקן. מה היו מניעיהם, של אותם יהודים שהסתכנו על ה„דיוקנא דיהודא“ שלהם?

זכורה לי שיחה מעניינת שניהלתי בחורף שנת ת"ש, עם ידידו הטוב של אבי ז"ל, ר' אברהם מרדכי רוגובי הי"ד, עורך של ה„טאגלבלאט“ החרדי. באחד הימים פגשתי אותו בווארשה המושלגת וההרוסה. היתה זו פגישה מקרית והפעם האחרונה שראיתי אותו. ליויתי אותו בדרכו ושוחחנו. תוך כדי שיחה אמר לי ר' אברהם מרדכי ¹²³⁴⁵⁶⁷ בעל הזקן השחור והארוך (פה ושם „התגנבו“ כבר שערות שיבה, מחמת הצרות), אשר רבים הוקסמו מיפית-תארו ודימו דמות-דיוקנו כדמות נביא קדום — אמר לי ר' אברהם מרדכי, כי למרות הפעילות העסקנית הענפה שהוא ממלא, הנהו ממעט לצאת מפתח-ביתו, מפחד שמא חס ושלום יתפסו אותו הגרמנים ויגזזו את זקנו. ^{אוצר החכמה} שאלתי אותו: האם באמת כדאי הדבר שתסתכן? בגלל זקן? (יתכן, שהיה בכך יותר מאשר חוסר-נימוס) ר' אברהם מרדכי, היה כנראה מופתע משאלתי, הסתכל עלי בעיניו הטובות, חשב מעט ולבסוף אמר:

— אתה צעיר, אינך מבין, כנראה, מה זה בשביל יהודי כמוני הזקן, אולם שאל את אביך והוא יסביר לך!

את אבי הי"ד, לא שאלתי, כי כבר לא זכיתי לראותו יותר, אולם השקפתו של אבי הי"ד הגיעה אלי בדרך עקיפה:

לאחר כמה שבועות התראיתי עם אחיותי הצעירות יוכבד וליבצ'יה הי"ד, הן סיפרו לי על כל בני המשפחה, וכאשר שאלתי אותן, איך נראה אבא בימים אלה, במה הוא עוסק, יושב ולומד? ולפתע פרצו שתי אחיותי בבכי תמרורים. נבהלתי כהוגן ולא ידעתי מה הן מסתירות ממני, ורק לאחר שנרגעו קצת, הסבירו לי את סיבת התפרצותן, כאשר שאלתי „איך נראה אבא“, כי הגרמנים הארורים התנפלו על אבא ומרטו לו את זקנו, יחד עם בשר החי שעל פניו ומאז, אבא ממש חולה, הוא פשוט אינו משלים עם המציאות — הוא בלי זקן? ! ותוך כדי הסיפור, אחיותי שוב נתנו קולן בבכי, ואני גם אני צירפתי את דמעותי לדמעותיהן.

רק אז הבנתי את דבריו של ר' אברהם מרדכי רוגובי הי"ד: „אינך מבין, כנראה, מה זה בשביל יהודי, כמוני, הזקן!“

גם בוירושוב מתעללים במגולי זקן ופיאות

„היה זה בחורף הראשון, חורף קשה מאוד, המצוקה היתה קשה מנשוא. יום-יום חטפו הנאצים יהודים, לא כל כך לעבודה כמו סתם להתעלל ולהתאכזר בהם. והנה יום אחד מצאו הקלגסים במחבוא את האברך החסידי, פינצ'יה אייזיק יוסל'ס (מוצאו היה מהעיר גור החסידית), חתנו של ר' אברהם דו'אלוסקי, כשהוא, פינצ'יה האברך החסידי עטור עוד בזקן ופיאות. הנאצים סחבו אותו וקשרוהו אל סוס דוהר, וכך סחבוהו דרך רחובות העירה שעה ארוכה, עד שהוא נשאר בריסוק איברים...

המקרה השני היה בערב „הושענא רבא" שנת תש"א (1940). ישבנו בסוכה בחצר. והנה התנפלו, באופן פתאומי ה„פאלקס-דויטשים" (הגרמנים המקומיים) של וירושוב והסביבה, על הגיטו היהודי. באותה שעה ישבנו ואמרנו „תיקון", והנה התנפלו הבריונים הגרמנים. אני וגייסי חיים-שלמה הורוביץ הצלחנו להימלט, אבל היה שם יהודי בעל זקן, ישיש שספג מכות-רצח. במקום אחר לקחו יהודי והטביעו אותו במימי הנהר פרוסנה" (32).

* * *

על מאבק היהודים הדתיים על צביון ודמות, כותב הסופר והמחנך העברי מווארשה, ח. א. קפלן: „1.8.1940 — זה הוא כוחה של היהדות הנצחית, שגם במסתרים היא טוה את חוט חיותנו. התמחינו במלאכה זו. לכל עם בימי אסונו נמצאים קונספירטיסטים (אנשים העושים מעשיהם בחשאי) העושים במחשך מעשיהם. ואצלנו — עם שלם התאמן בקונספירציה. אצל אחרים — קונספירציה פוליטית; ואצלנו — קונספירציה דתית ולאומית. אף שם מיוחד יש לנו למושג זה: אנוסים!" (33).

* * *

אוסטרובייץ (אוסטרובצה): „על אף הסכנה המיוחדת הצפויה ליהודים החרדים, בעלי זקן ופיאות, להיראות ברחובות העיר, מתאספים בדירת הרבי (רבי יחזקאל'ה האלשטוק הי"ד) חסידים רבים. בשבתות היה הרבי „עורך שלחן" ומשמיע דברי-תורה. אך אפשר היה לראות כמה מתייסר הוא ביסורים, על שאינו יכול לעבוד את השם כראוי, ובקול רם כפי שנהג בעבר, מחשש שמא ישמעו בחוץ" (34).

מענין, הרושם המזויע שנחרת בנפשו של ילד רך, רושם בל-יימחה לעולם, ה„חזיון" של מריטת זקניהם של יהודים ישישים בידי

הסרדיוטים הנאציים, והנער מספר על כך — לאחר שלושים שנה — איך נראתה בעיניו, עיני הילד — פלישת הנאצים, לעיר-מולדתו טומשוב-מזובייצקי :

„אחד הגרמנים, קצין, שאל אותי בן כמה אני, עניתי לו שאני בן 14. מלבדי חטפו עוד הגרמנים כ-30 נערים, מהם נשארו רק... 4! מספר החטופים היו שם מאות רבות — — — העבירו אותנו, עוד באותו הלילה לצ'נסטחוב, ושם השליכו אותנו לתוך מרתף, האוויר היה דחוס ומעופש, ובגלל חוסר אוויר במרתף מתו באותו הלילה כמה אנשים. למחרת, בבוקר היה ראש-השנה, הביאו אותנו להקים גדר סביב המחנה. היו בינינו רבנים מהעיר [מטומשוב] ויהודים בעלי פיאות וזקנים. הגרמנים היו לוקחים את היהודים ותולשים את שערותיהם [הפיאות והזקנים] עד זוב דם.

קצין גרמני גבוה, אשר ראה כיצד חייליו „מטפלים“ ביהודים, אמר בלעג: „היום הוא יום גדול בשבילכם, יהודים מסריחים, מדוע אלוהים אינו עוזר לכם?“ (35).

ואילו פרופסור בן-ציון בנשלום (כ"ץ), מספר בספר-זכרונותיו, על ה„טיפול המיוחד“ שקיבלו היהודים הדתיים, בעלי זקן ופיאות: „ביום צום גדליהו נתחדשו הרדיפות. שוב הובאו יהודים אל השוק. הפעם היו, כמעט כולם יהודים חרדים, בעלי פיאות וזקן ולובשי בגדים ארוכים, שורות-שורות מסודרות — — —

הפעם ניצח על המלאכה גרמני קצר-קומה, שמן וכבד-גוף. הגרמני הגוף הסתכל בקורבנותיו בהנאה רבה, פתח ואמר: „רבותי, היום נעסיק אתכם קצת באימונים!“ בת-צחוק ריצדה בעיניו הקטנות; ושוב פתח פיו ופקד: „לנפול!... לקום!“ — — —

היהודים נפלו ארצה והשתטחו בתוך המדמנה. המנצח הגרמני קרן מגיל; הגרמני ניגש אליהם בשקט ובנחת ובטרם שהרגישו בו, דרך על גבם ברגליו הנעולות מגפים מסומרות וכבדות והתחיל רומסם ודורסם עד ששקעו פניהם וכל גופם בטיט הרפש — — —“ (36).

מתוך צרור העדויות במשפט אייכמן

במשפטו של הצורר אדולף אייכמן ימ"ש, שאל התובע גדעון האוזנר את העדה גב' עדה ליכטמן, לשעבר תושבת קראקא: שאלה: היכולה את להיזכר מה קרה בנובמבר 1939 ליהודי קראקוב?

תשובה: בבוקרו של יום אחד חסמו [הגרמנים] את הרובע היהודי. היו אלה רחובות בהם גרו בעיקר יהודים. חיילים וקצינים

פרצו בפראות אל כל הבתים. תחילה צעקו על הגברים לצאת, הם הוציאו את הכל מהארונות, השמידו הכל והיכו. שאלה: ירו?

תשובה: היה שם שכן, איש זקן ויהודי חרדי, נתנו בידו תרנגולת ואמרו לו לצאת לרחוב ולרקוד, לשיר שירי תפילה. היהודי היה לבוש בבגד חסידי. אחר-כך ציוו עליו להעמיד פנים, כאילו הוא חונק גרמנים, והגרמנים צילמו כל זאת. ושוב נשאלת אותה העדה, גב' ליכטמן, על מה שהתרחש בעיירה הגליצאית מייליץ, ליד טארנוב: שאלה: מה קרה במייליץ?

תשובה: הגרמנים קיבצו גברים יהודים, בעיקר קשישים, מתוך בתייהם. קיבצו את כולם אל תוך בית-הכנסת הגדול במייליץ, ושם שחטו והרגו ביריות כמעט את כל היהודים. אלה שנמלטו דרך החלונות, נורו בחוץ.

שאלה: היהודים בעלי-הזקנים — מה נעשה להם?

תשובה: לעתים נסע אופנוע עם סירה, והם חטפו יהודים ברחוב ומתוך הבתים, בעיקר יהודים בעלי-זקנים, הביאו אותם לתגלחת וגילחו להם את הזקן כולו או מחציתו, ובדרך-כלל עם חתיכת בשר" (37).

* * *

גם צבי פחטר מתל-אביב, שהעיד במשפט אייכמן, על מה שראו עיניו בעת הפלישה לפולין, בעיר-מולדתו הרובייתשוב, ובעיקר על מעשי ההתעללויות ביהודים חרדים, השיב לשאלותיו של האוזנר: פחטר: „נתנו לנו פקודה לא לדבר, לא לבוא במגע זה עם זה. מי שיפר את הפקודה — יירה. נתנו פקודה לצעוד קדימה, החילונו ללכת, ובדרך שהובילונו בה לא היה כלל כביש — — — כך צעדנו מרחק של 12 ק"מ, משם הלכנו לכפר כשרגלינו בוססות בבוץ, כי זו היתה עונת הגשמים החזקה ביותר [דצמבר 1939].

כאשר כבר ישבנו או שכבנו על הארץ, באו אנשי הס"ס לומר לנו שאנו אשמים במלחמה. לקחו מאתנו את כל כלי הקודש. את שני הדיינים, הרש"ה רונצווייג ונפתלי רוקח, שני השמשים משה קשוק וקוטשוב ועוד שני גברים מגודלי זקן... באותו ערב נלקחו כ-200 איש, אנו לא ראינו מה קרה לאנשים האלה, אבל עדיין היתה בלבנו תקוה, אולי אין זו צעדת-מוות.

שאלה: האם חזרו הרבנים והשמשים?

תשובה: כשחזרנו לדרך, ראינו לצידו הדרך דם, גוויות לא ראינו — — — הוציאו שני יהודים, אחד בעל זקן צהבהב שמואל

הרש קוברשוק, עוד יהודי מגודל זקן בנימין רוזנברג, והשלישי היה לבנברג — קפץ הבן ואמר: הניחו לאבי, אני אבוא במקומו. אמרו: בוא גם אתה. לקחו אותם, ובארבעתם ירו בקדקדם. ושוב שואל התובע האוזנר — ^{אוצר החכמה} לאחר שאלות רבות אחרות על התעללויות ביהודי הרובישוב — שאלה: אתה יכול לזכור תמונות כאלה שקרו, תמונות (שהקטיגור מראה לעד) מספר 1, 2, 3 ו-4, איפה זה היה? תשובה: בבית-הכנסת, תפסו יהודים מגודלי-זקן והתחילו מגלחים אותם בסכינים, לפעמים אפילו עד זוב-דם. אחר-כך הכריחו את אותם היהודים לגלח יהודים אחרים. מי שלא רצה היה סופג ^{אח"כ 1234567} מכות.

שאלה: האם הגרמנים לעגו ליהודים אלה?

תשובה כן. יהודים מגודלי-זקן נסחבו לבית-הכנסת, בית-כנסת נהדר, שם גזזו את זקניהם" (38).

על-כל-פנים, למדים אנו מתוך עדותו של מר צבי פחטר, ^{אח"כ 1234567} פרט היסטורי חשוב ונכבד, היינו:

גם נוכח השתוללות של רצח היו יהודים בהרובישוב אשר „מי שלא רצה [להוריד את הזקן] היה סופג מכות“ — מסירות-נפש מסוג זה ראוי לציון מיוחד.

^{אח"כ 1234567} ללעג ולמשיסה

גם בעיר חלם — הסמוכה להרובישוב — אנו עדים לאותה תופעה, תופעת-זוועה של התעללות ביהודים, ובמיוחד ברבנים וכלי-קודש אחרים. כך, דרך משל, כאשר פלשו הגרמנים לחלם: „קודם-כל גזזו הסרדיוטים את זקנו של הרב. המון הפולנים שעמד וצפה בכך, התמוגג מרוב נחת; אחר-כך ציוו על הרב לדחוף משאית. לאחר שהרב ביצע את ה„עבודה“ הזאת בסדר — הוא הוכה; אחר-כך אילצו הקלגסים ההיטלריים את הרב שינקה ויגרוף את הזבל וגללי הסוסים שהצטבר בשוק; כמובן, שאת „העבודה“ הזאת נאלץ הרב לבצע בידיו, ממש, ולנקות נקי-נקי ששריד או פירור לא יישאר; ולבסוף — לקול צהלת האספסוף — אילצו את הרב לאסוף את הזבל לתוך מגבעתו הרבנית ולחבוש את הכובע על ראשו.

אחרי ה„חזיון“ הזה, שוב חטפו יהודים נשואי-פנים וגזזו את זקניהם בצורה הסדיסטית והאכזרית ביותר. לאחדים — מהקשישים — אפילו הציתו את זקניהם; ואחר-כך סחבו אותם. עם זקניהם הבוערים כלפידים, ליד הגדר, שם שפכו עליהם בלי הרף דליי-מים. אחדים מהיהודים חלו כתוצאה מה„טיפול“ הזה" (39).